

РОЗВИТОК ПРИВАТНОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ НА ЄЛИСАВЕТГРАДЩИНІ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ) В РЕЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ

DEVELOPMENT OF PRIVATE MUSICAL EDUCATION IN YELYSAVETHRAD REGION (END OF XIX – EARLY XX CENTURY) IN RECEPTION OF UKRAINIAN RESEARCHERS

У статті здійснено історіографічний аналіз досліджень українських вчених, у яких розкриваються питання приватної музичної освіти на Єлисаветградщині наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття. Виокремлені ключові аспекти вивчення проблем у сучасній теорії наукового знання. З'ясовано місце і роль єлисаветградських музичних навчальних закладів у науково-педагогічних розвідках минулого й сучасності. Встановлено, що на сучасному етапі значно зріс інтерес науковців як до генези музичної освіти, так і до особливостей розвитку окремих навчальних закладів комерційного спрямування на Єлисаветградщині. Науковці прагнуть більш об'єктивно оцінити здобутки у сфері приватної музичної освіти в регіоні, що пов'язано з відкритістю архівів і доступністю нових джерел. Виявлено, що вагому цінність для розуміння специфіки регіональних ознак приватної музичної освіти досліджуваного періоду мають дисертаційні та монографічні дослідження, які стали основним інформативним джерелом реконструкції історіографічного процесу з нагромадження наукових знань щодо історії приватної музичної освіти на Єлисаветградщині у вказаний період.

Нечисленні наукові дослідження сучасних вчених, у яких розкрито передумови, основні етапи, зміст і форми організації навчально-виховного процесу в приватних музичних навчальних закладах на Єлисаветградщині, засвідчують, що історія приватної музичної освіти була визначною сторінкою історії Єлисаветградського краю дореволюційного періоду. Роботи сучасних дослідників переважно зорієнтовані на вивчення особливостей професійної музичної освіти в приватній Музичній школі Г. Нейгауза, Музичній Студії ім. От. Шевчика, висвітлення впливу музичної школи на розвиток культурно-просвітницького життя регіону. Встановлено, що цілісна історія розвитку приватної музичної освіти Єлисаветградщини наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття ще належно не висвітлена в історіографії. Подальшого розвитку набули аналіз і систематизація досліджень із цієї проблеми.

Ключові слова: історіографія, педагогічні дослідження, Єлисаветградщина, приватна музична освіта.

The article deals with the historiographical analysis of the researches of Ukrainian scientists, which reveal the issues of private music education in Yelizavetchrad region at the end of XIX – beginning of XX century. The key aspects of the study of problems in the modern theory of scientific knowledge are highlighted. The place and role of Yelizavetchrad music schools in the scientific and pedagogical explorations of the past and present have been clarified. It is established that at the present stage the interest of scientists both to the genesis of music education, and to the peculiarities of the development of separate educational establishments of commercial orientation in Yelizavetchrad region has considerably increased. Scientists seek to evaluate more objectively the achievements in the field of private music education in the region, due to the openness of the archives and the availability of new sources. The dissertation and monographic researches which became the main informative source of reconstruction of historiographic process on accumulation of scientific knowledge about history to private music education in Yelisavetgrad region are of considerable value for understanding the specifics of regional features of private music education of the studied period.

Few scientific studies of modern scholars, which revealed the prerequisites, main stages, content and forms of organization of educational process in private music schools in Yelizavetchrad region, show that the history of private music education was a significant page in the history of Yelizavetchrad region before the revolutionary period. The works of modern researchers are mainly focused on the study of the features of professional music education in the private music school of G. Neuhaus, the Musical Studio By. Shevchuk, coverage of the influence of the music school on the development of cultural and educational life of the region. It is established that the holistic history of the development of private music education in Yelizavetchrad region in the late XIX – early XX century has not been adequately covered in historiography. The analysis and systematization of research on this problem were further developed.

Key words: historiography, pedagogical studies, Yelizavetchrad region, private music education.

УДК 37(09)

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/22-3.4>

Філоненко О.В.,

докт. пед. наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки
та менеджменту освіти
Центральноукраїнського державного
педагогічного університету
імені Володимира Винниченка

Акімкін О.М.,

здобувач кафедри педагогіки
та менеджменту освіти
Центральноукраїнського державного
педагогічного університету
імені Володимира Винниченка

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Нині відбувається процес суспільної трансформації, спрямованої на формування інформаційного суспільства, що має нову комунікативну основу. Це потребує формування таких засад організаційної діяльності в галузі культурного життя, які будуть відповідати його об'єктивним самоорганізаційним засадам. Останнє не можливе без вирішення актуальної наукової проблеми – історико-культу-

рологічного розкриття змісту процесу формування інституційних засад мистецької діяльності в нашій країні в різні історичні періоди. Ці обставини спонукають до опрацювання матеріалів із генези музичної освіти в окремих регіонах України.

Музична освіта на Єлисаветградщині (Кіровоградщині) формувалася протягом тривалого часу і має давні традиції. Співставлення досліджуваних аспектів музично-естетичного розвитку краю у

новому столітті дозволяє усвідомити свою причетність до культурно-історичного буття різних поколінь, зафіксувати в свідомості молодих громадян України власну ідентичність із народом, який зробив гідний внесок у скарбницю світової культури.

Автори зазначають, що кінець XIX – початок XX століття – час прогресивних змін і зрушень у суспільному житті України, які не могли не вплинути на розвиток системи освіти, органічним складником якої була музична освіта. Саме в цей період з'явилася розгалужена мережа приватних музичних шкіл, класів і курсів [8, с. 288].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

За часів незалежності України з'явилася низка публікацій, присвячених вивченню історичного минулого цього краю, зокрема проблемам розвитку музичної освіти. З сучасних історико-педагогічних досліджень із питань музичної освіти, зокрема приватної, заслуговують на увагу праці М. Долгіх, Ж. Колоскової, О. Полячок, О. Філоненко, С. Якименко та інших. У цих дослідженнях розкрито основні тенденції розвитку та еволюцію приватної музичної освіти на Єлисаветградщині.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Історія розвитку приватної музичної освіти Єлисаветградщини представлена невеликою кількістю наукових розвідок. Цілісна історія розвитку приватної музичної освіти регіону кінця XIX – початку XX століття ще належно не висвітлена в історіографії.

Мета статті – здійснити аналіз досліджень українських вчених, які стосуються розвитку приватної музичної освіти на Єлисаветградщині (кінець XIX – початок XX століття); виокремити ключові аспекти вивчення проблем у сучасній теорії наукового знання.

Виклад основного матеріалу. Кінець XIX століття на Єлисаветградщині характеризувався появою приватних індивідуальних занять, які пропонували музиканти-інструменталісти для бажаючих навчатися гри на музичних інструментах. Ці уроки презентували суто прикладний процес передачі-опанування навичками гри на популярних інструментах (найчастіше на роялі чи скрипці). Практичне навчання гри на інструменті без надання комплексу знань із теоретичних предметів і навичок ансамблевої чи оркестрової гри не відповідало рівню професійної підготовки музиканта, але позитивне значення цього явища безсумнівне, тому що воно слугувало підґрунтям для розвитку професійної музичної освіти в регіоні, який досліджують автори [7, с. 1].

Найбільш відомою на теренах Єлисаветградського повіту була вузько спеціалізована фортепіанна музична школа, відкрита подружжям Нейгауз у Єлисаветграді на початку 1899-1890 навчального року. У монографії «Нейгаузи: варіації на єлисаветградську тему» (2013) [3] М. Долгіх досліджує

особливості єлисаветградського періоду життя чотирьох видатних представників музичної спільноти України – членів родини Нейгаузів. Зокрема, подає відомості про життя, творчу діяльність піаніста, педагога-методиста, конструктора Густава Нейгауза та функціонування його приватної Музичної школи в контексті європейських музично-історичних процесів.

У роботі дослідниця звертає увагу на те, що хоча організаційний уклад школи, методика викладання й були типовими для провінційної освіти XIX – початку XX століття, але експериментальні проекти, новаторські досягнення заснованої ним приватної музичної школи стали міцним фундаментом для подальшої педагогічної діяльності класів фортепіано в державній музичній школі, відкритій у 1933 році, та музичному училищі, започаткованому 1959 року.

Функціонування в повітовому Єлисаветграді школи, аналогічної за якісними характеристиками фортепіанним школам Ст. Блюменфельда, М. Тутковського в Києві, А. Бенша в Харкові засвідчувало неординарність і непересічність особи її керівника. У процесі наукового пошуку М. Долгіх дійшла висновку, що «Г. Нейгауза повноправно можна назвати засновником єлисаветградської фортепіанної виконавської школи, репрезентантами якої в музичному просторі України, Росії, Німеччини, Польщі стали його численні учні» [3, с. 48–49].

Велику пізнавальну цінність має дисертація М. Долгіх «Становлення музичного професіоналізму Єлисаветградщини (1900-1920-ті рр.)» (2011) [4]. У роботі дослідниця опрацювала й залучила до наукового обігу значний масив інформаційних фактів, подій, персоналій, здійснила аналіз невідомих публіцистичних статей і музичних творів, що дозволило відтворити повноцінну картину музичного життя Єлисаветградщини досліджуваного періоду.

Висвітлюючи музичне життя краю, автор дисертації аналізує педагогічну діяльність Г. Нейгауза та його Музичної школи, Музичної Студії ім. От. Шевчика; розкриває значення педагогічно-виконавської діяльності Г. Нейгауза, Й. Гольденберга та Л. Киреєвої у динаміці фахової спеціалізації краю, визначає вплив їхніх здобутків на музичну культуру України й Заходу; пропонує періодизацію процесу становлення засад музичного професіоналізму, які базуються на діяхронії ціннісних орієнтацій, стильових ознак і функціональних зв'язків і має у своїй основі історико-культурологічний стрижень. Фактично її дослідження є першим науковим узагальненням в галузі музичної регіоналістики щодо Єлисаветградщини.

У процесі конструктивного аналізу М. Долгіх доходить виваженого висновку, що музичне життя Єлисаветградщини 1900-1920-х років є цілісним мистецьким комплексом різнорів-

них форм діяльності, педагогічних інституцій і напрямів втілення [4, с. 15]. У статейній публікації «Етапи становлення струнної виконавської школи на Єлисаветградщині» (2009) [1] М. Долгіх фактично вперше визначає основні етапи онтогенезу мистецького руху на Єлисаветградщині, наводить узагальнено-хронологічну періодизацію динаміки розвитку музичного виконавства та аналізує художньо-естетичні орієнтири регіональної композиторської творчості.

У публікації дослідниця характеризує педагогічні аспекти діяльності Й. Гольденберга. Особливу увагу вона зосереджує на основних сферах роботи відкритої ним у 1923 році в Єлисаветграді «Музичної студії ім. О. Шевчика» – єдиного місцевого музичного закладу, офіційно затвердженого державними органами – Окрпрофобром та Окрполітпросвітом. Основна мета школи, закріплена в Проекті статуту, розробленому Й. Гольденбергом, – залучити народні маси до вищих цінностей європейської культури, дати академічну освіту кожному, хто цікавиться мистецтвом. Студія планувалася для підготовки кадрів із обслуговування концертів, пролетарських шкіл і народних аудиторій. Вихованці закладу представляли демократичні прошарки населення, були вихідцями з робітничого класу, вихованцями дитбудинків, інтернатів, багатодітних родин. Курс викладання в Музичній студії включав не лише профільну скрипку. Згідно з системою освіти, втіленою Й. Гольденбергом у власному навчальному закладі, проводився курс допоміжних предметів, серед яких були елементарна теорія музики, сольфеджіо, музичний диктант та епізодичні лекції з історії музики, уроки колективного слухання [1, с. 98–99].

Педагогічні аспекти роботи Й. Гольденберга в Музичній студії ім. О. Шевчика розкриваються також і в статті М. Долгіх «Й.А. Гольденберг як засновник Єлисаветградської скрипкової школи» (2010) [2]. Авторка зазначає, що в навчальному закладі значна увага приділялася покращенню рівня і загально-художнього розвитку вихованців. Із цією метою систематично організовували недільні музичні ранки, на яких читали популярні лекції з історії музики в супроводі ілюстративних фрагментів – «творів як українських, так і закордонних композиторів», влаштовували камерні зібрання, показові виступи учнів навчального закладу з метою заохочення до публічних виступів.

Звертаючи увагу на Програму викладання фаху «Скрипка», М. Долгіх доходить висновку, що «побудова по принципу збільшення технічних параметрів виконання та накопичення матеріалу дозволяє відносити програму Студії до послідовних систем фахового викладання скрипкової гри» [2, с. 180].

Історико-педагогічному аналізу розвитку музичної освіти на Єлисаветградщині наприкінці XIX –

першій чверті XX століття присвячена дисертаційна робота Ж. Колоскової «Розвиток музичної освіти на Єлисаветградщині (кінець XIX – перша чверть XX століття)» (2014) [5]. Дослідниця на основі вивчення та аналізу низки джерел розкрила особливості музичної освіти в різних типах навчальних закладів Єлисаветградщини досліджуваного періоду, в тому числі й у музичній школі Г. Нейгауза та в музичній студії імені О. Шевчика. У роботі детально охарактеризовано особливості навчального процесу в закладі та розкрито вплив музичної школи на розвиток культурно-просвітницького життя регіону.

Аналіз роботи Ж. Колоскової дає можливість стверджувати, що навчання у школі Г. Нейгауза розпочиналося з вправ для розвитку фортепіанної техніки (гами терціями, секстами, октавами, вправи Ш. Ганона) [5, с. 114]. Технічному вдосконаленню знань учнів приділялася значна увага й у процесі подальшого навчання в музичній школі. Організація навчально-виховного процесу передбачала поділ уроку на дві частини: перша половина заняття була присвячена опрацюванню різноманітних технічних елементів інструктивного матеріалу, друга – вивченню та програванню п'єс [6, с. 127].

Базовим музичним посібником для початківців у школі Нейгаузів була «Велика теоретично-практична фортепіанна школа» З. Леберта та Л. Штарка. Однією з головних рекомендацій його авторів була необхідність ретельного підбору репертуару, що набувало великого значення в процесі художнього виховання учня. Тому З. Леберт і Л. Штарк радили звертатися до творів класиків і зразків народної музики, а стрижнем зв'язної гри вважали вивчення поліфонічних творів Й. Баха. Важливе зауваження авторів, що було впроваджено в навчально-виховний процес школи Нейгаузів, стосувалося відмови від диференційованого художнього виховання аматора і професіонала. Воно ґрунтувалося на переконанні, що єдиною характерною рисою професіонала є вищий виконавсько-технічний рівень порівняно з аматором. А. Алексєєв, аналізуючи посібник З. Леберта та Л. Штарка, зазначив, що практична його частина не позбавлена рутинних переконань, спрямованих на виховання механічності мислення початківця, що зменшує актуальність посібника для сьогодення [4, с. 251–252].

Г. Нейгауз у роботі над твором виокремлював кілька ступенів опрацювання: розбір тексту, вивчення його напам'ять і вдосконалення технічних елементів музичної канви твору, яке відбувалося за допомогою засобів тривалих програвань. Також він приділяв багато уваги розвитку гармонічного слуху учнів. Основним завданням учня в процесі концертного виступу було акуратне виконання музичного твору від початку до кінця без зупинок і текстових помилок [5, с. 114].

Зміст навчального процесу в музичній школі Нейгаузів складали музично-теоретичні і практичні

дисципліни. До музично-теоретичних належали теорія музики та сольфеджіо, заняття з яких відбувалися раз на тиждень. На цих уроках учні співали, сольфеджували, транспонували та писали легкі диктанти, а більш здібні – отримували знання з гармонії [6, с. 40]. Практичні заняття, окрім навчання гри на фортепіано, передбачали публічні виступи, які відбуватися в формі концерту. На цих заходах в умовах емоційного контакту зі слухачською аудиторією учні досягали кульмінації своєї творчої роботи над музичним твором. Їхні батьки могли оцінити результати навчання дитини та додатково впевнитися в належному рівні організації навчального процесу в музичній школі Нейгаузів [5, с. 115].

Аналіз звітів учнівських концертів засвідчив застосування творчого підходу в процесі вибору концепції програми заходу. Зокрема, окрасою вечора 1902 року стало виконання творів в унісон на двох роялях; новацією звітного концерту 1903 року стало виконання всіма учасниками частин одного твору, а програма виступу 1908 року була складена за жанровим принципом, який ілюстрували концерт, етюд, балада, рапсодія [5, с. 115].

Музична школа подружжя Нейгаузів стала не тільки одним із перших професійних осередків музичної освіти на Єлисаветградщині, а й виховала плеяду видатних митців. Серед її знаменитих вихованців – відома польська співачка, перша виконавиця камерно-вокальних творів К. Шимановського С. Корвін-Шимановська, художниця А. Шимановська, письменниця й поетеса, С. Шимановська, польський письменник Я. Івашкевич, український композитор Ю. Мейтус, піаніст, професор Варшавської консерваторії А. Таубе, піаністка, професор Ленінградської державної консерваторії В. Розумовська та інші [239, с. 159]. «Великою заслугою школи подружжя Нейгаузів перед світовим фортепіанним мистецтвом є виховання видатного піаніста, народного артиста Г. Нейгауза», – пише Ж. Колоскова [5, с. 115].

У своїх наукових розвідках Ж. Колоскова розкриває й особливості навчально-виховного процесу в музичній студії імені О. Шевчика. Так, у студії Й. Гольденберга навчалося 50-60 учнів різного віку (від 7 до 17 років), серед яких було близько 30 вихованців, які вільно читали ноти з аркуша та непогано володіли технікою. Серед відомих учнів студії Й. Гольденберга були випускник Брюссельської Королівської і Санкт-Петербурзької консерваторій, професор Свердловського, Київського,

Львівського, Мінського вищих навчальних закладів В. Гольдфельд, музикознавець Г. Поляновський, виконавець світового рівня М. Саулович (псевдонім – Міша Ельман). Окремо слід сказати про К. Еліасберга, відомого за роллю першого диригента-виконавця Сьомої симфонії Д. Шостаковича у блокадному Ленінграді [5, с. 115].

Висновки. Отже, всі дослідники одностайні в тому, що історія приватної музичної освіти була визначною сторінкою історії Єлисаветградського краю дореволюційного періоду. Роботи сучасних дослідників переважно зорієнтовані на вивчення особливостей професійної музичної освіти в приватній Музичній школі Г. Нейгауза, Музичній Студії ім. О. Шевчика. Історіографічний огляд досліджуваної проблеми дозволив встановити, що нині немає таких наукових досліджень, де було б системно і повністю проаналізовано історіографію розвитку приватної музичної освіти Єлисаветградщини досліджуваного періоду, тому ця проблема потребує подальшого вивчення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Долгіх М.В. Етапи становлення струнної виконавської школи на Єлисаветградщині. *Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії* : зб. наук. пр. К. : ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, 2009. Вип. 9. С. 94–99.
2. Долгіх М.В. Й.А. Гольденберг як засновник Єлисаветградської скрипкової школи. *Краєзнавчий вісник Кіровоградщини*. Кіровоград : Центрально-Українське Видавництво, 2010. Вип. 4. С. 176–182.
3. Долгіх М.В. Нейгаузи: варіації на єлисаветградську тему : монографія. Кіровоград : Видавець В.Ф. Лисенко, 2013. 333 с.
4. Долгіх М.В. Становлення музичного професіоналізму Єлисаветградщини (1900-1920-ті рр.) : автор. дис. канд. мист.: 17.00.03. Київ, 2011. 20 с.
5. Колоскова Ж.В. Розвиток музичної освіти на Єлисаветградщині (кінець ХІХ – перша чверть ХХ ст.) : дис. канд. пед. наук: 13.00.01. Кіровоград, 2014. 222 с.
6. Нейгауз Г.Г. Размышления, воспоминания, дневники. Избранные статьи. Письма к родителям / Общ. ред. С.Г. Нейгауза, Д.В. Житомирского, Я.И. Мильштейна. М. : Советский композитор, 1983. 527 с.
7. Объявление. *Голос Юга*. 1905 р. № 286. 11 грудня. с. 1.
8. Філоненко О.В. Освіта Кіровоградщини (Єлисаветградщини) в наукових рефлексіях українських вчених (друга половина ХІХ – ХХ століття) : монографія. Харків : Мачулин, 2017. 412 с.